

ЗАХАРЧЕНКО А. А.

г. Николаев

БОЕВЫЕ ДЕЙСТВИЯ КАВАЛЕРИЙСКИХ ЧАСТЕЙ И СОЕДИНЕНИЙ КРАСНОЙ АРМИИ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

В статье проанализированы боевые действия кавалерийских частей и соединений Красной армии в период Великой Отечественной войны, показана их возрастающая роль и значение в ходе наступления советских войск во время освобождения Украины.

Ключевые слова: кавалерия, прорыв, рейд, наступление, маневр, механизированные войска, окружение, операция.

ЗАКНАРЧЕНКО О. О.

Mykolaiv

THE FIGHTING CAVALERY UNITS AND FORMATIONS OF THE RED ARMY DURING THE GREAT PATRIOTIC WAR

The article analyzed the fighting cavalry units and formations of the Red Army during the Great Patriotic War, shows their growing role and importance in the course of the Soviet troops during the liberation of Ukraine.

Keywords: cavalry, break, raid, attack, maneuver, mechanized troops, encirclement, operation.

Стаття надійшла до редколегії 04. 02. 2014

УДК 94(477)

БАХТІН А. М.

м. Миколаїв, Україна

ОБОРОННІ БОЇ У СЕРПНІ 1941 р. ТА ВИЗВОЛЕННЯ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ВІД НІМЕЦЬКО- РУМУНСЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ У БЕРЕЗНІ 1944 р.

У статті розкриваються події Великої Вітчизняної війни і бойові дії по обороні м. Миколаєва у серпні 1941 р. і його визволенню у березні 1944 р.

Ключові слова: війна, наступ, оборона, визволення, рубіж, армія, дивізія, війська, фронт, фортеця.

Постановка проблеми. У даній публікації автор намагається висвітлити хід військових дій на території сучасної Миколаївщини в роки Другої світової війни. 1 липня 1941 року з території Румунії ворожі війська розпочали наступ проти радянських частин, але ворог зустрів організований супротив військ Південного фронту. Німецько-румунським військам за 10 днів наступу вдалося вклинитися на територію Радянського Союзу лише на 60–70 км [2, с. 168].

Виклад основного матеріалу. Давно стало безперечним, що радянсько-німецький Східний фронт був головним, вирішальним фронтом Другої світової війни. На ньому противник втратив 607 своїх дивізій. На Західному фронті – 176. І боротьба на Півдні України, була одна з самих кровопролитних і масштабних.

Вже через три тижні війська від румунського кордону з боями відступили до Миколаєва. Відходили не тільки війська, по дорозі до Херсону тягнулися із Миколаєва з візками біженці, які були навантажені домашнім скарбом та дітьми, йшли пішки з мішками та валізами за спиною. Коли в другій половині липня, з Москви прийшов наказ про початок ма-

сової евакуації обладнання і людей, бажаних евакуюватися було небагато: Миколаїв знаходився у глибокому тилу, тому ніхто не вірив, що місту загрожує небезпека і воно буде залишено радянськими військами. На початку серпня ситуація, як ми бачимо, різко погіршилася. Під Уманню потрапила в оточення значна кількість радянських військ і гітлерівці почали стрімко розвивати наступ.

З наближення лінії фронту до Миколаєва організували евакуацію основних промислових підприємств разом з кваліфікованими робітниками вглиб країни. 22 липня 1941р. Дунайська військова флотилія сконцентрувалася в Миколаєві. Адмірал Абрамов віддав наказ на передислокацію кораблів флотилій. Монітори «Ударний» і «Железняков» з одним із загонів бронекатерів зайняли вогневі позиції на ділянці Вознесенськ – Нова Одеса. Дивізіон бронекатерів у кількості 12 одиниць розвернувся позагінно на ділянках: Білоусівка – Нова Одеса, Нова Одеса – Кір'яківка, Кір'яківка – Матвіївка [5, с. 23]. 7-а рота морської піхоти супроводжувала по берегу групу кораблів, які включали монітори і загін бронекатерів. 17-а

кулеметна і окрема стрілецька рота, 46-й окремий зенітний артдивізіон зайняли позиції на правому березі Південного Бугу в районі Кір'яківка, для охорони берегового флагманського пункту флотилії. 96-а авіаескадрилья зосередилась в селі Сливино для забезпечення розвідки, повітряного прикриття кораблів на вогневих позиціях і бази флагманського командного пункту в Кір'яківці [1, с. 71–74].

Вторгнення німецьких військ на Николаївщину почалося опівночі 2 серпня, моторизовані корпуси 1-ї танкової групи фашистських військ прорвалися до Первомайська і зайшли в тил 6-й і 12-й радянським арміям. В тому ж напрямку рушили частини 17-ї гітлерівської армії, яка наступала на Первомайськ з північного заходу. З'єднання 6-ої та 12-ї армій, що перебували в районі Умані, з боями відступали на південь від Первомайська, але близько 65 тис. чоловік не змогли відійти і потрапили в оточення. Контратаки йшли одна за одною, але безуспішно. Радянські воїни, навіть відрізані від основних сил, боролись з ворогом до 7-го, а в ряді випадків до 13 серпня, коли були вичерпані можливості опору [1, с. 213]. Частина військ прорвалась у смугу 18-ї армії, але сама армія була змушена відійти на південь, так як її оточували з трьох боків: 11-а і 17-а німецькі армії з півночі і заходу, та танкова група Клейста зі сходу. Частини 14-го і 48-го моторизованих дивізій супротивника увірвались на північно-східну околицю Первомайська, відрізали переправи через річки Синюху і Південний Буг. Головні частини 18-ї армії переправилися на західний берег Південного Бугу біля с. Чаусово в 9 км від Первомайська. Воїни 169-ї стрілецької, 96-ї гірнично-стрілецької дивізії утримували переправу. 3-го серпня гітлерівці захопили Первомайськ [6, с. 4]. 13 серпня 1941 року, коли танкові частини противника вийшли на наші тили в районі станцій Кульбакіно та Водопою. Зенітна артилерія зустріла передові танки вогнем, підбила три танки, але їх все більше підходило. Автоматники обстрілювали розрахунки артилерії. Наші ж частини знаходились на шляху до переправ Трихати-Варварівка, тому ще 11 серпня, коли штаб фронту знаходився в Николаєві, командуючий фронтом І. Тюленів, доручив начальнику гарнізону контр-адміралу Іллі Кулешову організувати оборону міста, створивши для цього три сектори оборони:

1. Північний – на чолі майора Ласкіна у складі: 1700 багнетів винищувачів, двогарматна зенітна батарея і 4 зчетверені кулеметні установки на машинах;
2. Західний – на чолі майора Антонова у складі: 750 багнетів винищувачів та кулеметна рота;
3. Східний – на чолі підполковника Борисова у складі частин охорони тилу фронту, що знаходяться у Николаєві.

Для боротьби з дрібними групами ворога, що прориваються, було наказано контр-адміралу Кулешову мати рухливий резерв з екіпажу моряків чисельністю 1000 чоловік [7, с. 28].

Становище військ Південного фронту ускладнювалось ще й тим, що в кінці липня 4-а румунська і 11-а німецька армії прорвали оборону на Північ від Тирасполя на стику 9-ї і Приморської армій у наступі на Вознесенськ і Одесу. Військам Південного фронту протистояло 46 ворожих дивізій, у тому числі 6 танкових і 4 моторизовані. Командуючий фронтом генерал І. В. Тюленів писав про ці дні: «Наші війська вели тяжкі бої перевернутим фронтом, відбиваючи атаки ворога не тільки з Заходу, а й з Північного Сходу» [7, с. 160]. Щоб не допустити оточення головних сил фронту, Ставка Верховного командування наказала відвести їх на лінію Чигирин-Кіровоград-Вознесенськ-Дністровський лиман.

Танкові і моторизовані дивізії німецьких військ намагалися знищити 18-ту армію та переправитися на західний берег Південного Бугу біля Дмитрівки і Романової Балки Вознесенського району. Армія не лише стримувала цей натиск, але й контратакувала. Начальник генштабу сухопутних військ Німеччини Гальдер ввечері 6-го серпня записав у своєму щоденнику: «Головні сили супротивника вже вийшли з кліщів, які створили наші 11-а та 17-а армії [6, с. 19].

Затримавши ворога на плацдармах, війська 18-ї армії змусили німецьких генералів відмовитися від наступу танкової групи Клейста на Одесу. На східному березі Південного Бугу гітлерівців стримували: 18-й механізований корпус 18-ї армії; 2-й кавалерійський корпус генерала А. Белова; загін Н. Є. Петухова, створений 7 серпня командуванням Південного фронту із штабних, ремонтних і других команд; курсанти Одеського піхотного училища (9-ть рот) на чолі з начальником училища полковником Г. Шерстневим, яких за мужність і стійкість фашисти називали «червоними юнкерами». У цих боях активну участь брала Ду-

найська військова флотилія. Їй було наказано забезпечити переправу армії через Бузький Лиман, а в подальшому забезпечити перспективу частин через Інгул та у взаємодії з наземними частинами, не допустити противника до м. Миколаєва [5, с. 22]. Контр-адмірал Кулешов на виконання вищевказаного наказу командувача фронту та директиви Ставки, видав наказ № 2/051 з якого ми бачимо, що головні зусилля оборони секторів та цілеспрямування дій резервів були направлені на захід, де ворог рвався до переправи на р. Південний Буг та на північ, де противник рвався на Миколаїв з напрямку Вознесенська. Східний сектор, який був розтягнутий вздовж фронту більше ніж на 15 км, забезпечувався лише по крайніх флангах двома батареями 122 зенітно-артилерійського полку, висунутих туди ще до видання вище зазначеного наказу.

І як ми бачимо з наказу контр-адмірала Кулешова, Східному сектору навіть не були вказані сили та засоби для оборони своїх ділянок. Не були вони конкретно визначені й у бойовому розпорядженні фронту: «склад гарнізону – частин охорони тилу фронту, що розташовані у Миколаєві». У ніч на 13 серпня штаб фронту передислокувався з Миколаєва за Дніпро. Протягом ночі на 13 серпня дрібні групи противника, протиснувшись до с. Кринички, намагалися атакувати штаб 48-го стрілецького корпусу. Продовжуючи нічні сутички з ворогом, війська 9-ї Армії відходять до переправи на Південному Бузі. 51-а стрілецька дивізія зайняла оборону в районі х. Зелений із задачею міцно прикрити переправу через Бузький лиман біля Варварівки та забезпечити відхід до місця 30-ї стрілецької дивізії та армійських частин. Всі зусилля командирів штабу та військ були спрямовані на забезпечення виходу частин 9-ї Армії за Південний Буг. Надані ж розпорядження щодо підготовки оборони міста, були виконані контр-адміралом Кулешовим не повністю. Оперативне зведення № 095 на 12.00 командарма Червеченко: «... 12.00 13.08. 1941 Штаарм, 9, Миколаїв :

Перед фронтом армії діють частини 22-ї піхотної дивізії німців, 1-а угорська мотодивізія і 5-та піхотна дивізія румунів.

9А, виконуючи директиву штабу Південного фронту № 0068/ОП від 12. 08. 1941р. до ранку 13. 08 займає положення: а) 48 стрілецький корпус протягом ночі здійснював відхід з

рубежу Ясна Поляна, Карлсрує, до ранку 13. 08 займає оборону на рубежі: 150-та стрілецька дивізія – Трихати, Кринички, Штадив-Трихати. 176 стрілецька дивізія – Кринички, радгосп Петрівка, Штадив-Потокова, 74-та стрілецька дивізія – виводиться за лінію фронту із завданням на кінець 13. 8 переправитися на східний берег р. Буг, забезпечивши фланг армії з півночі; Штакор 48- Баловна; б) 51-а стрілецька дивізія в районі Карлівка (положення уточнюється); в) 30-та стрілецька дивізія на рубежі Половинки, х. Вовчий Яр, Штадив – Варварівка; г) 80-й укріпрайон – один батальйон у складі 48 ск. Положення інших частин 80 УР уточнюється ...» [9].

12 серпня 1941 р., танки з хрестами вийшли на тракт Херсон-Миколаїв назустріч потоку біженців та обозів 9-ї армії, що були спрямовані до Херсону. Під відкоси полетіли розбиті повозки та палаючі машини, трупи червоноармійців із санітарного обозу, спотворені тіла старих людей та дітей «засіяли» давній шлях. Розстрілюючи все на своєму шляху, танки йшли до аеродрому, дорога спустіла. Броньованим машинам гітлерівців перетнула шлях, вогнем зенітних гармат, батарея Мізеніна.

Необхідно було як можна скоріше провести переправу через р. Південний Буг, але на 13 серпня 1941р. діяла лише одна переправа у Трихати, у другій половині дня почала працювати друга баржа, на неї в першу чергу завантажалися штаби 48-го стрілецького корпусу і штаби 74-ї та 150-ої дивізій. Але 13 серпня, ніхто з тих хто переправлявся вже не підкорявся. Командири тилкових і бойових частин пробивалися для завантаження зі своїми підрозділами лише силою посадового звання, влади, навіть і грубої фізичної сили, а часом і зброї, з метою якнайшвидше переправитися на лівий берег річки Південний Буг. А о 19.00 13 серпня 1941р. чотири ворожих танки з піхотою прорвалися до річки і зовсім знищили переправу, потопивши один буксир. Другий теж виявився несправним. Танки, що вийшли до переправи, знищили батарею вогнем гармат та кулеметів. Загинуло все – і коні в артилерійських упряжках, і люди, які намагалися вивезти гармати до переправи, яка вже не працювала, а вони про це не знали, мужньо виконуючи наказ своїх командирів. Як згадують колишній начальник артилерії 150-ї стрілецької дивізії полковник Бриченко та начальник штабу артилерії майор Кулагін, артилерис-

ти дивізії залишилися тільки з недоторканим запасом снарядів. Сумна доля спіткала батареї 328 артполку – 3-ю та 5-ту. Під час ранкової раптової «позаштатної» атаки гітлерівців, ці батареї були оточені танками і мотопіхотою противника, і всі до одного бійці і командири цих батарей загинули смертю героїв у цьому швидкоплинному, але жорстокому бою [10].

У другому томі книги «Історія Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу» про ці дні сказано: «... Після того, як німецькі війська на початку серпня вийшли до Дніпра в смузі Південно-західного фронту, гітлерівське командування отримало можливість повернути значні сили на південь, для удару у фланг і тил південному фронту... В особливо важких умовах знаходилась 9-а армія. З фронту їй довелося відбивати удари трьох армійських корпусів 11-ї німецької армії (8 дивізій), а з півночі вести боротьбу з 48-м німецьким моторизованим угорським корпусом, що прагнув відрізати армії шляхи відходу.

Це їм вдалося зробити 13 серпня. Основні сили 9-ї Армії опинилися оточеними в районі Миколаєва. Почалися важкі бої...» [3, с. 103].

Останній ешелон з пораненими воїнами 9-ї та 18-ї арміями, не встиг прорватися до Херсону. Потягова бригада, будучи знищеною гітлерівськими танкістами, що перерізали залізничну магістраль, все ж таки встигла загнати поїзд в тупик у с. Богоявленського (нині Корабельний район м. Миколаєва). З настанням сутінків 13 серпня рідшав на мосту потік відступаючих. Нарешті він зовсім вичерпався. Міст завдовжки понад 1000 метрів, був підірваний саперами старшого лейтенанта С. А. Балишева з 37-го окремого моторизованого понтонно-мостового батальйону 9-ї армії. З різних кінців країни, навіть світу – адже Миколаїв це морський порт, звезені були в цей міст стволи могутніх дубів, кілька війн й чимало стихій витримав він тут, скільки поколінь миколаївців будували і поліпшували його. Але, міст після першого підриву встояв. Помилки по підриву мосту було доручено виправляти майбутньому Герою Радянського Союзу Григорію Яковичу Смирнову. Так трагічно, і в той же час героїчно, догорав у вогні, увійшовши в історію 13-й день вогняного серпня 1941 р. і п'ятдесят третій день Великої Вітчизняної війни. Це лише в межах Південного фронту і лише тільки на землі Миколаївщини [4, с. 133–134].

В цій статті ставиться за мету дослідити проблеми вивчення фашистського окупаційного режиму на території Миколаївської області в роки Великої Вітчизняної війни, про трагічну долю багатьох військовополонених, що були ув'язнені в концтаборі «Шталаг-364», про підпільну групу на чолі з І. Г. Шапошниковим у таборі, це відокремлене питання.

В останні роки посилюється інтерес до більш детального вивчення Березнегувато-Снігурівської наступальної операції 1944 року по звільненню Миколаївщини від гітлерівських окупантів.

Березнегувато-Снігурівська операція закінчилася, але бої продовжувались.

Багато авторів історії цього періоду війни наголошують, що м. Миколаїв зі сходу та півночі мав кілька підготовлених німцями обводів оборони, укріплених дзотами, колючим дротом, мінними полями і т. ін. Пишуть, що гітлерівський гарнізон Миколаєва мав обороняти й обороняв Миколаїв виключно до вуличних боїв за кожний будинок, за кожне перехрестя вулиць, майже як у Сталінграді, але ці дані не в повній мірі відповідають дійсності. Командуючий групою армії «Південь», – генерал-фельдмаршал фон Майнштейн вказує, що тоді важливо було виграти час та за можливістю зберегти боєздатність своїх військ, навіть ціною залишення нових територій, тобто відступу. «... Але Гітлеру здалось, що він знайшов новий засіб зупинити противника. Населені пункти, що мали значення як важливі тактичні вузли комунікацій, він оголошував «фортецями». В них призначалися коменданти, які своєю честю відповідали за оборону «фортеці» та у випадках капітуляції, відповідали за це своєю головою...».

На Миколаївщині такими «фортецями» Гітлер оголосив Миколаїв, Первомайськ та Вознесенськ. Однак, рятуючись від наступу Червоної Армії, а головне – через нестачу своїх військ для надійної оборони «фортець», таких боїв у цих містах німці не вели. Не було вуличних боїв і у Миколаєві в ніч на 28 березня та ні на вулицях Вознесенська. Були бої лише на підступах до міст, особливо Миколаєва. Стрілецькі роти, батальйони та сапери долали і мінні поля, і дроти, і спіраль «Бруно», артилеристи запекло бились з бронепоездами німців. Усе це було до 28 березня 1944 року [4, с. 133].

Ось як згадує про події, що розвивались 70 років тому, учасник Іванов Микола – голова

групи учасників-визволителів м. Миколаєва: «Ці березневі дні, 70 років тому, миколаївська земля палала у вогні. 6 березня 1944 року війська 3-го Українського фронту розгорнули наступ у Миколаївсько-Одеському напрямку. Завершивши Березнегувато-Снігурівську операцію, 18 березня Радянська армія вийшла до найближчих підступів Миколаєва. Бої за місто вели війська трьох армій: із півдня наступала 28-а армія генерала О. О. Гречкина, із сходу – 5-та ударна армія генерала В. Д. Цвєтаєва, а з північного сходу 6-та армія генерала І. Т. Шлеміна.

Противник заздалегідь устаткував на підступах до міста чотири межі оборони із окопами та траншеями вищого профілю, з великою кількістю кулеметних гнізд. Підходячи до меж вони прикривалися мінними полями та дротовими загорожами. Із сходу місто було обмежене протитанковим ровом. Гітлерівці сиділи в окопах та дзотах. А наші бійці йшли на їх вогонь у відкриті, та ще й без підтримки танків та авіації, із найслабшими артилерійським облаштуванням. Десять днів продовжувались бої на підступах до Миколаєва. Основну важкість наступу, як і у всіх війнах, несла на собі піхота. Саме рядові піхотинці ламали ворожу оборону [4, с. 133]. 28-й армії підпорядковувався 44-й окремих понтонно-мостовий батальйон. До 23 березня 1944 року батальйон забезпечував переправу військ через р. Дніпро у 12 км східніше Херсону. Потім батальйон зосередився у Богоявленській, командир понтонного взводу лейтенант М. К. Доб-

рин готував рибальські човни для десанту К. Ольшанського. У ніч на 26 березня, Добрин та 12 понтонерів, у якості гребців, із загоном Ольшанського поплили у район висадки. Але човни виявилися перевантажені, і командир загону висадив понтонерів на березі біля Широкої Балки. 28 березня, увійшовши у визволене місто, всі виглядали однаково: «...до смерті втомлені від недоїдання та безсонних ночей, із обличчями зчорнілими від бруду та морозу...» [4, с. 134–135].

Так 70 років тому, 28 березня 1944 року, війська 3-го Українського фронту визволили місто Миколаїв.

Список використаних джерел

1. Богомолов М. В. Гроза над Прибужьем / М. В. Богомолов. — Одесса : Маяк, 1995. — 438 с.
2. Военная история. — М. : Воениздат, 1983. — 384 с.
3. История Великой Отечественной войны, Советского Союза 1941–1945 гг. : В 6 т. — М. : Воениздат, 1961. — Т. 2. — 584 с.
4. Конотопенко Я. І. Від «Барбаросса» до «Терміналу» 1941–1945. Погляд крізь роки / Я. І. Конотопенко. — Миколаїв: Видавництво «Шамрай», 2010. — 192 с.
5. Кузьев В. А. Героизм и трагедия на юге Прибужья (август 1941, март 1944) / В. А. Кузьев. — Николаев: ООО «Фирма Иллион», 2009. — 252 с.
6. Муцинский П. Д. Непокорённый Буг / П. Д. Муцинский. — Одесса : Маяк, 1980. — 76 с.
7. Тюленев И. В. Через три войны / И. В. Тюленев. — М. : Воениздат, 1960. — 408 с.
8. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза : в 3 т. — К. : Политиздат Украины, 1975. — Т. 1. — 612 с.
9. Центральный архив министерства обороны Российской Федерации (ЦАМО РФ). — Ф. 228. — Оп. 701. — Спр. 61. — Арк. 123.
10. ЦАМО РФ. — Ф. 5871. — Оп. 5692. — Спр. 1. — Арк. 116.

БАХТИН А. М.
г. Николаев

ОБОРОНИТЕЛЬНЫЕ БОИ В АВГУСТЕ 1941 Г. И ОСВОБОЖДЕНИЕ НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ ОТ НЕМЕЦКО-РУМЫНСКИХ ЗАХВАТЧИКОВ В МАРТЕ 1944 Г.

В статье раскрываются события Великой Отечественной войны и боевых действий по обороне Николаева в августе 1941 г. и его освобождению в марте 1944 г.

Ключевые слова: война, наступление, оборона, освобождение, рубеж, армия, дивизия, войска, фронт, крепость.

BAHTIN A. M.
Mykolaiv

DEFENCE FIGHTS IN AUGUST 1941 AND EXEMPTIONS FROM MYKOLAIV REGION GERMAN ROMANIAN INVADERS IN MARCH 1944

The article deals with the events of World War II in the Mykolaiv region. The author analyzes in detail the progress of the fighting troops of the Southern Front, commanded by General Tyulyenyeva during the onset of the German-Romanian Army Group «South» in August 1941 in the Mykolaiv region. Covers how heavy fighting units and the 9th and 18th Soviet armies while keeping water crossings on the Southern Bug. We study the fighting infantry, artillery, engineers and sailors in the defense of the Regional Centre on 13–15 August 1941 considered the progress of military offensives troops of the 3rd Ukrainian Front under General Malinovsky in the breakthrough of the German-Romanian line of defense «Bug shaft» and Nikolaev liberation from enemy forces in March 1944.

Keywords: war, defensive, liberation, border, offensive, army, division, Great Patriotic war, troops, front, fortress.

Стаття надійшла до редколегії 04.02.2014